

Kritika

Mato Artuković

(Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje,
Slavonski Brod)

VRHUNSKA POVIJESNA OBJEKTIVNOST ILI SAMO NOVA IDEOLOGIJA?

Osvrt na knjigu *Jedna povijest, više historija. Dodatak udžbenicima s kronikom objavljivanja*, ur. Maja Dubljević (Zagreb: Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, 2007.), 146 str.

*Amicus Plato, amicus Cicero,
sed magis amica veritas*

Nedavno je u izdanju nakladnika “Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću” objavljena knjiga pod naslovom *Jedna povijest, više historija. Dodatak udžbenicima s kronikom objavljivanja*. Knjiga sadrži devet poglavlja i priča djelomičnu povijest *Dodatka udžbenicima za najnoviju povijest*, koji je kao školski priručnik trebao biti bitan izvor informacija učenicima osnovnih i srednjih škola o zbivanjima iz najnovije povijesti, poglavito perioda raspada SFRJ i Domovinskog rata. Autori toga *Dodatka* su dr. Tvrtko Jakovina, mr. Magdalena Najbar-Agičić i Snježana Koren, prof. Na žalost, ni u ovoj knjizi ne vidimo tko je autor pojedinih poglavlja u *Dodatku*. Uz *Dodatak* (str. 1-40) objavljene su preslike novinskih tekstova koji se odnose na njega (str. 43-67), prilozi autora *Dodatka* u kojima predstavljaju svoje viđenje “slučaja Dodatak” (str. 68-109), prilog povijesti *Dodatka* akademika Nikše Stančića “O povjesničarima, nakladnicima i politici: Prilog povijesti ‘Dodatka uz udžbenik najnovije povijesti’ (separata)” (str. 111-119). Na kraju su “Prilozi” (str. 121-139) u kojima su doneseni službeni dokumenti Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa i sažetak na engleskom jeziku (str. 141-144). Kao što je poznato, *Dodatak* je nakon stručnih recenzija odbačen kao školski priručnik. Ministarstvo je namjeralo objaviti kasnije *Dodatak* s recenzijama kao određeni priručnik, no i ta namjera nije ostvarena. “Documenta”, kao novi izdavač, predvidjela su izdati i recenzije, ali je većina recenzenata to odbila. Kao jedan od recenzenata, pristao sam da uz *Dodatak*, koji bi objavilo Ministarstvo, bude objavljena i moja recenzija uz uvjet da ta nova knjiga bude objavljena kao povijesni izvor, dakle u skladu sa svim pravilima koje traži povijesna znanost kod izdavanja izvora. Naravno da ni takva knjiga nije mogla biti službeno preporučena literatura za škole. Kad su auto-

ri htjeli uzurpirati pravo da u toj novoj knjizi objave i svoje eseje, a “Documenta” su ih kao njihov novi izdavač u tome podržala, a da me nitko nije za to pitao, niti me je s tim, kao ni s činjenicom da se pojavio neki novi izdavač, upoznao (nego tek naknadno nakon jedne intervencije), povukao sam pristanak. Vjerujem da su iz sličnoga razloga postupili i drugi recenzenti, koji su negativno ocijenili *Dodatak* pa je knjiga izašla u ovom obliku i s ovim sadržajem. Mala tajna ostaje zašto nisu dali objaviti svoje recenzije oni koji su *Dodatak* pozitivno ocijenili, a uredništvo “Documenta” kaže da su, kad su u pitanju recenzije, “neke od njih veoma pozitivne, a druge veoma negativne”, pa je knjiga izašla u ovom obliku i s ovim sadržajem. Volio bih vidjeti sve te “veoma pozitivne” recenzije, o kojima se ovdje govori. Meni je poznata samo jedna.

Neka mi ne bude zamjereno što ću svratiti pozornost slučajnog čitatelja ovoga prikaza i na svoj prijedlog za objavljivanje knjige vezane uz *Dodatak*. Predložio sam naime da izdavači budu Filozofski fakultet, Hrvatski institut za povijest iz Zagreba i njegova Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje iz Slavonskog Broda, a da u knjizi budu objavljeni samo tekst *Dodatka* i recenzije, kako to zahtijevaju elementarna pravila povijesne struke kad je u pitanju izdavanje povijesne građe. Ako sam dobro razumio jedan dopis dr. Jakovine u novinama, on se bio s tim suglasio. No, u opširnom pismu, koje sam poslije dobio, prof. Snježana Koren je odbacila svaku takvu mogućnost. Naravno da nisam mogao prihvatiti projekt s metodom izdavanja koju su ponudila “Documenta” jer se time ruše temeljna načela povijesne struke koja se stavlja u službu politike. Moj prijedlog, s kojim su se suglasili recenzenti koji su negativno ocijenili *Dodatak*, imao je za cilj vratiti raspravu tamo gdje joj je i mjesto: na znanstveno područje. No, očito nekima od autora toga nesuđenog udžbenika to nikako nije odgovaralo. Više im je bilo do politiziranja, a manje do mirnoga znanstvenog dijaloga s onima koji drugačije misle, više do toga da ispadnu tobožnje žrtve tobože organizirane političke kampanje, a manje do iskrene znanstvene diskusije. (Uostalom, nije li opravdano zapitati se gdje leži ta politička moć, kad se u Hrvatskoj uopće može pojaviti jedan **ovakav školski udžbenik**??). I eto, sad je knjiga ovakva kakva je pred čitateljem.

Bauk kruži nad Europskom unijom, stari bauk hrvatskog šovinizma, ovaj put skriven i otkriven u historiografiji, odnosno “u dijelu historiografije”! Ali, tu su tri tužna, hrabra viteza čija je misija spasiti čast nesretne (Euro) (Cro)Clio! Tako bi se najkraće mogao prepričati sadržaj i poruka knjige *Jedna povijest, više historija*. Među “zločestim momcima”, koji obeščašćuju znanost, često se spominje i moje ime, pa ću pokušati odgovoriti na primjedbe koje se mene tiču.

Na početku najvažnije. U prilogu “Čitanje s predumišljajem” mr. Magdalena Najbar-Agičić piše: “Nema smisla ovdje nagađati o razlozima zbog kojih je dr. Artuković na ovaj način reagirao na sadržaj *Dodatka*, no posve je sigurno kako ni o čemu što ima veze s hrvatsko-srpskim odnosima ne može

suditi hladne glave” (str. 88). U svom već sada prilično dugom životu nisam napisao Bog zna koliko puno radova. Ali ono što sam napisao, recenzirali su i hrvatski i srpski recenzenti, i to vrlo dobri, pa i oni najizvršniji povjesničari. Među srpskim recenzentima bilo je ne samo najizvršnijih, nego i najradikalnijih. I nikada nitko nije ni od hrvatskih niti od srpskih uglednika povijesne znanosti, koji su čitali moje radove, napisao ono što je rekla mr. Magdalena Najbar-Agičić, koja nije ništa od toga čitala, nego govori na temelju unaprijed stvorenog dojma i unaprijed donesene presude (naravno da mi ne pada na pamet ovim je pozivati da gubi vrijeme i ponešto pročita da pojača svoju argumentaciju). I upravo je ovo najvažnije i za *Dodatak*: on je pisan na temelju dojmova, unaprijed zadanih stavova, koji su prije svega ideologija, a ne ozbiljan sažetak stvoren na temelju bilo kakve ozbiljnije literature i građe, koja je i tada postojala. Moja se recenzija ticala samo *Dodatka*, i samo zbog moje negativne recenzije njezinoga *Dodatka* mr. Magdalena Najbar-Agičić donijela je paušalni sud kojim me pretvara u hrvatskog pretjeranca (eufemiistički rečeno).

Temeljna moja primjedba odnosila se na prikaz komunističkoga režima najprije u svijetu, a onda jednako i u bivšoj SFRJ. Bezlični opisi toga režima, kakve nam daje *Dodatak*, bez ikakvih naznaka da se radi o jednom od najrepresivnijih režima u povijesti, zločinačkom sustavu odgovornom za više desetaka milijuna ubijenih ljudi (neki autori se približavaju i brojcima od 100 000 000), totalitarnom režimu koji se najsurovije obračunavao ne samo s političkim nesumišljenicima, nego i s cijelim strukturama naroda pa i narodima (preko 6 milijuna glađu ubijenih Ukrajinaca) u svim državama u kojima je vladao, koji je gotovo svu gospodarsku snagu svih naroda nad kojima je vladao podredio militarizaciji, propust su *Dodatka*, koji je temelj svih njegovih manjkavosti. Uz “totalitarizam”, mislim da bi bilo prikladno da su autori upotrijebili i učenicima objasnili i termin “željezna zavjesa”. Iz ovoga neodrživoga odnosa prema komunizmu, kao svjetskoj pojavi koja je ostavila najtragičnije posljedice u povijesti ljudi, proizašao je i krajnje neutemeljen, pristran stav prema karakteru komunističke Jugoslavije. Kad govori o “Krizi Jugoslavije u osamdesetim godinama”, i uopće o komunističkoj Jugoslaviji, autor toga teksta u *Dodatku* ni riječi ne govori o političkim progonima i ubojstvima, koji su, ponavljam, karakteristični za sve komunističke zemlje, pa i za Jugoslaviju.

Ako je raspad ovoga sustava u gotovo svim zemljama više ili manje protekao, pod snažnim demokratskim pritiskom cijelih naroda, bez velikih žrtava, onda jedina država u kojoj se komunistički režim branio ratom, ne može biti predstavljena onako kako to stoji u poglavlju “Jugoslavija nakon Titove smrti”. Valjda sama činjenica da se komunistički sustav samo u SFRJ branio ratom zahtijeva malo ozbiljniji intelektualni napor da se ona objasni. Umjesto barem konstatacije činjenice, koju valjda ni autori neće osporavati, mi nailazimo na prihvaćenu političku propagandu: “Iako SFR Jugoslavija nije bila demokratska zemlja, njezini su građani ipak imali veće slobode nego stanovnici ostalih komunističkih zemalja.” (str. 5). Kako onda izaći na kraj s

činjenicom da se komunizam samo u SFRJ branio ratom? Po mojem mišljenju SFRJ je bila manje demokratska od drugih komunističkih zemalja, što dokazuje upravo rat koji su komunisti ovdje vodili da bi ostali na vlasti. Ovo su polazne, temeljne činjenice za koje mora biti mjesta u svakom udžbeniku koji želi biti osnovna informacija učenicima o Domovinskom ratu. Zato mi se potpuno neutemeljenim čini objašnjenje koje za ovaj propust navode i mr. Magdalena Najbar-Agičić (str. 87) i kolegica Snježana Koren na više mjesta, jer da se to obrađuje u temama “koje prethode ovoj kojom se bavi *Dodatak*”, te ograničeni prostor od “samo dvadesetak kartica teksta” (str. 101). Bitne se stvari uvijek moraju navesti, i za njih mora uvijek biti mjesta bez obzira na broj “kartica”.

Mislim da se ne može osporiti činjenica da je antikomunistički pokret u Hrvatskoj, započet stvaranjem različitih stranaka, dio demokratskog procesa koji je zahvatio sve narode u Istočnoj Europi, koji su bili pod vlašću komunističkog režima. Dakle, Hrvatska se tom demokratskom pokretu pridružila. Budući da je općenito u komunističkim zemljama vojska bila najčvršći temelj komunističke vlasti, budući da je njoj bilo podređeno, pa i žrtvovano cjelokupno državno ustrojstvo, naročito gospodarstvo, vojne strukture su igrale bitnu ulogu u životu komunističkih zemalja. Baš ovo se najnegativnije odrazilo na primjeru SFRJ. Ne može pri tome biti zanemarena činjenica da su se protiv takve komunističke Jugoslavije digli demokratski pokreti i stvorile stranke i u Sloveniji, i u Hrvatskoj, i u Bosni i Hercegovini, i u Makedoniji, i na Kosovu. Jedina zemlja u Europi, koja je tada branila komunističke strukture vlasti, je Srbija i njezin satelit Crna Gora. Rat koji je zbog toga izazvan vodila je komunistička JNA. Dominacija Srba u strukturama komunističke vlasti, napose u JNA, presudna je za rat i zbivanja oko raspada Jugoslavije. I od borbe za demokratizaciju, borbe protiv komunističke vlasti, pod utjecajem raznih čimbenika (koje se treba ozbiljnije istražiti), rat se tijekom vremena počeo prikazivati, a sada se stalno prikazuje kao nacionalni sukob, što on nije bio. Ovo nije bio rat “nacionalizama”, nego rat totalitarnoga komunističkog režima koji je predstavljala komunistička JNA i Vlada SR Srbije, protiv demokracije, rat za hegemoniju, koji je vodila komunistička JNA i Vlada SR Srbije i rat za neovisnost, koje su vodile napadnute republike bivše SFRJ. Zar baš ništa ne znači činjenica da je SR Srbija ratovala i protiv Albanaca na Kosovu, i protiv Hrvatske, i protiv Slovenije, i protiv Bosne i Hercegovine (Makedoniju su spasile pravovremeno stacionirane snage NATO), da su se svi od nje i takve Jugoslavije htjeli odvojiti, pa na kraju i “drugo oko u glavi”, Crna Gora, koja je to i učinila? Autori nisu odgovorili na pitanje za koje znamo da ga je opravdano postaviti: Zašto **nitko** u Jugoslaviji nije htio Jugoslaviju kakvu su je željeli oni koji su ravnali sudbinom srpskog naroda u to vrijeme, kada se Srbija našla sama protiv svih? O presudnoj ulozi krivnje komunističke JNA za karakter rata, koji je bio zločinačko istrebljenje, bilo je radova već 2005. kad je *Dodatak* nastajao, pa se moglo njima poslužiti. Ako ih nisu smatrali dostojnim povjerenja, valjda su dovoljni dokazi bila zgarišta (kronološki poredana!) i istrebljenja (kronološki poredana!) svih mjesta koje

je ta JNA osvojila, kao i onih koje su oslobodile jedinice drugih vojski (slovenske, hrvatske, bošnjačke). Naravno da ne mislim da sve to treba nabrojiti u udžbeniku, ali kronologija zbivanja ovdje je itekako važna, pa ju je trebalo poštovati. Kod ovakvih primjedaba autori odmah posegnu za dokazom kako ih se lažno optužuje, pa citiraju iz *Dodatka* sljedeći tekst: “JNA i srpske paravojne jedinice odgovorne su za protjerivanja i ubijanja hrvatskog i drugog nesrpskog stanovništva s ciljem stvaranje etnički ‘čistih’ srpskih područja. Razarani su gradovi i sela, te namjerno uništavani kulturni spomenici i katoličke crkve. Stotine tisuća ljudi prognane su iz svojih domova.” (str. 24). Ovim se zapravo vješto prikriva činjenica koju i hrvatska i srpska i sva druga djeca u Hrvatskoj moraju znati: Tko je kriv **za** rat? I koji je ratni cilj bio toga krivca i drugih koji su se branili? Tko je agresor? Podsjetit ću još jednom na голу činjenicu: SR Srbija i komunistička JNA vodila je rat i protiv Slovenije i protiv Hrvatske i protiv Bosne i Hercegovine i protiv Albanaca na Kosovu, a na kraju je protiv nje stala i Crna Gora!!! Očito treba imati snage pa djeci reći: i jedna i druga Jugoslavija u sebi su nosile razlog svoje propasti – velikosrpski hegemonizam.

Recenzija autora ovih redaka imala je četiri i pol kartice teksta, od kojih je nešto manje od polovice vezano za prikaz komunizma u *Dodatku* za razumijevanje događanja u bivšoj Jugoslaviji. Budući da se upravo trudilo ne spomenuti bitne karakteristike komunističkog sustava kao represivnog sustava, napose u Jugoslaviji, našao sam se na račun “familijarnosti” u izražavanju autora o tom problemu. Dr. Tvrku Jakovini je bilo, kako se to u narodu kaže, i “jednom dosta”, pa je svoju primjedbu, s tim u vezi rečenu u “Feralu” od 26. kolovoza 2005., s pravom u ovoj knjizi sada prešutio. Kolegica Koren mi je to i nakon dvije godine upisala u grijeh “političkog razračunavanja” (str. 99). Ja sam posvetio tome problemu skoro dvije stranice, ona je našla za shodno probrati dvije rečenice i na njima stvarati neutemeljene zaključke samo zato da se autore *Dodatka* prikaže kao tobožnje žrtve tobožnjega političkog napada.

Prof. Snježana Koren zamjera mi interpretaciju njezine (ne znam je li ona autorica ovoga poglavlja, jer ni u ovoj knjizi autori ne donose tko je autor kojega teksta, a meni se zamjera da govorim stalno u jednini) interpretacije “Oluje” prikazane s dvije slike na str. 29. Ona piše: “Primjerice, ni nakon višekratnih iščitavanja teksta nisam uspjela pronaći gdje se to u poglavlju *Kraj rata* može pročitati o ‘proglašavanju oslobođenja Hrvatske od okupatora zločinom’” (str. 99). Povijesna znanost nije isključila logiku, kako bismo se morali po nuputcima kolegice Koren ponašati pri čitanju. Te dvije slike, kako ih je ona (?) donijela (str. 29) da bi nam predstavila “Oluju”, trijumfalni povratak hrvatske vojske na jednoj i odlazak srpskih prognanika na drugoj slici odmah ispod nje - te dvije slike, tako poredane, jesu “proglašenje oslobođenja Hrvatske od okupatora zločinom”. Da sačuva dostojanstvo ozbiljnog autora školskih udžbenika, autor toga priloga morao bi uz te dvije slike donijeti još barem dvije: sliku Miloševićeva govora na Gazimestanu i sliku službenoga tijela pobunjenih Srba kako donosi “Odluku o prisajedinjenju

Srpske Autonomne oblasti Krajina Republici Srbiji”. Zbog veće korektnosti bilo bi dobro da je donijela još i sliku hrvatskih, čeških, mađarskih, rusinskih, židovskih, ukrajinskih, talijanskih, romskih i drugih prognanika s najlonskim vrećama. Bez tih slika, ovakvo prikazivanje “Oluje” jest **“krivotvorenje istine”** i **“proglašavanje oslobođenja Hrvatske od okupatora zločinom”**. Ponavljam i podcrtavam! Ja tako mislim i sada. Jesam li je krivo optužio da tendenciozno koristi izvore “da istakne ugroženost Srba”, vidjet će svatko tko pročita *Dodatak*. Pri tome samo želim reći da je navođenje otpuštanja Srba s posla kao razlog općoj napetosti, barem toliko podložno provjeravanju, kao i otpuštanje svih drugih građana bez obzira na nacionalnost. Na žalost bez posla su tada ostajali mnogi (pa i tu bi se moralo reći koliko je komunistička organizacija privrede pridonijela toj žalosnoj pojavi općenito u komunističkim zemljama u Europi), a isticati samo Srbe kao žrtve tog procesa, znači podleći promidžbi kulta “ugroženog Srbina”, na kojem je i počivala isprika za agresiju. Kult “ugroženog Srbina” obnovljena je ideologija 19. stoljeća, čiji je razorni učinak već ranije u povijesti urodio tragičnim posljedicama. Ideolozi rata obnovili su taj mit da su Srbi velike žrtve s generacije na generaciju sa žalosnim uspjehom i tragedijama za sve narode bivše Jugoslavije. Pisac udžbenika za hrvatske škole ne bi smio potpasti pod utjecaj takve ideologije.

Prof. Koren vrlo je sklona prekrajati, cijepati dijelove teksta, i tako naci-jepane komade poredati po volji. Karakter njezinih slika ocijenit će čitatelj *Dodatka*. U recenziji sam samo rekao da se autori trude ne govoriti o pripremanoj agresiji i o osvajačkom karakteru rata koji je vodila SR Srbija i komunistička JNA. Od slikovnog materijala s tim u vezi ovdje ću navesti samo tri primjera. Mirni radnici i tihi građani na slici koju je autor izabrao (str. 10) da i slikom predstavi tadašnja zbivanja, nisu baš pravi reprezentant podrške na mitinzima za Miloševićev politički projekt. Sjajna karikatura Otta Reisingera (str. 19), koja je ispričala cjelokupnu povijest Hrvatske u vremenu u kojem je nastala, predstavljena je đacima kao primjer hrvatske netolerancije. Ja naravno ne osporavam pravo autoru da vidi ono što hoće vidjeti i to tumači kako hoće, ali si uzimam pravo kao recenzent to prokomentirati. Odavno već ne držim previše ni do pokuda ni do pohvala, ali nemam ništa protiv toga ako mi se koji puta eventualno objasne. A eto, još ne mogu prihvatiti “objašnjenje” autorice o funkciji karikature na str. 9. *Dodatka*. Autorica se trudi u knjizi *Jedna povijest, više historija*, samo to da mi ukaže na moje “nerazumijevanje svrhe u koju su upotrijebljeni pojedini slikovni materijali” (str.100), ali osim što se trudi reći mi kako nešto ne znam, ne čini ništa da mi prosvijetli pamet, pa da nešto naučim i oslobodim se zablude. Ja naime (po mišljenju gđe Koren kao nestručnjak), mislim da je funkcija svake slike, pa i karikature (štoviše, napose karikature) u nekoj knjizi, a napose u udžbeniku, da objasni, da bude izvor saznanja o nečemu, nekoj pojavi, problemu. Sada me vrsna metodičarka poučava da ta karikatura na str. 9. *Dodatka* nije upotrijebljena da govori o pojavi i problemu (tj. raspadu SFRJ), nego da je njezina, tj. autorice želja bila “da uputi učenike na način kako se karikaturama izražavaju mišljenja i sta-

vovi **njihovih autora** (ist. M. A.), što je jasno napisano u tekstu uz sam izvor, te u pitanjima upućenim učenicima” (str. 100). Sve riječi koje je poštovana kolegica Koren ovdje napisala, upotrijebila je da sruši svoju obranu i pokaže istinitost i opravdanost kritičke opaske koju sam napisao u recenziji u vezi s tim. Prvo, tu je sliku donijela u okviru poglavlja pod naslovom “Križa Jugoslavije u osamdesetim godinama”. Pa valjda su slike, a napose karikature (!), jer su one povijest u malom, u svakom poglavlju poradi nekoga smislenoga razloga, valjda se nisu slučajno tu našle, pa niti ova. Taj inače izvrsni karikaturist, ima i drugih karikatura, pa zašto nije kolegica izabrala neku drugu karikaturu bilo kojeg sadržaja istog autora da predstavi đacima njegov opus? Ili, zašto nije izabrala bilo koju karikaturu bilo kojega drugog autora, na kojoj će djeci predstaviti to što ona kaže da želi, naime da im pokaže kako se “karikaturama izražavaju mišljenja i stavovi njihovih autora”. Sada su već i kod nas uglednim karikaturistima posvećene veće publikacije, pa i monografije. Kolegica je mogla posegnuti za kojom od njih ako je htjela učenike upoznati s radom i metodom nekoga od karikaturista. Prema tome, nakon analize i onoga što je napisano u *Dodatku*, i onoga što je u obranu toga napisala nakon dvije godine “razmišljanja” kolegica Koren u knjizi *Jedna povijest, više historija*, zaključujem isto što i prije dvije godine: autorica je tu sliku stavila na to mjesto s namjerom da “relativizira, pojednostavljuje i iskrivljuje spoznaju djece o uzrocima raspada ove države”, naime SFRJ. Moram reći da ne znam kontekst u kojemu je autor nacrtao karikaturu, ali je njegovo djelo autorica stavila u kontekst i sa svrhom koju sam naprijed označio. Ne znam u čemu je razlika između ocjene akademika Strčića i moje ocjene stručnog elaborata dr. Drage Roksandića (Izvor 8, str. 17). Mi se u potpunosti slažemo u ocjeni vrijednosti toga izvora, samo što sam ja sugerirao da se izvor u samom tekstu više problematizira. Da ovaj tekst ne bude preopširan, slučajnog čitatelja upućujem da usporedi primjedbe, koje su prof. Koren i drugi autori *Dodatka* imali s tekstom *Dodatka*.

Puno važnije od onoga što su autori *Dodatka* odgovorili na kritike iz recenzije, jest ono na što nisu odgovorili. Naravno ovdje ću se zadržati na primjedbama samo u svojoj recenziji na koje autori nisu odgovorili. Uz izbjegavanje da se jasno predstavi karakter komunističkog režima u svijetu i u bivšoj Jugoslaviji, druga moja primjedba, zapravo istovjetna ovoj, jer iz nje proizlazi, jest ova: autori su svojim pristupom procesu rušenja komunističke diktature, stvaranju demokratskih pokreta, raspadu bivše Jugoslavije i osamostaljivanju pojedinih država, prišli s naglašenom željom da izjednače krivnju, nastojeći potpuno relativizirati sve, zaobilazeći bitne činjenice koje je i već tada postojeća literatura konstatirala. Bitno je dakle što su autori napisali, ali isto tako je bitno i što nisu napisali, a morali su. Autori su zaobišli bitne činjenice koje se ne mogu zaobići ako se želi biti istinoljubiv, dapače znanstveno korektan, kakvim se predstavljaju. Jesu li to autori učinili svjesno ili nesvjesno namjerno ili nenamjerno, to sebi moraju sami odgovoriti, a nama ako hoće. Oni su uvjereni da su vođe slijepima, svjetlo onih što žive u tami (hrvatskog šovinizma), ali na primjeru *Dodatka* nisu nas uvjerali da im je

namijenjena takva misija u hrvatskoj historiografiji. Upotrijebio sam velike riječi pa ću morati ovo i argumentirati.

1) Autori nigdje ne govore o komunističkoj JNA kao krivcu za rat; 2) Nigdje se ne spominje termin “velikosrpski projekt” kao ratni cilj Srbije i komunističke JNA, te sudjelovanja dijela srpskog naroda u Hrvatskoj u tom projektu. Citirat ću samo jedan dokument u kojemu Izvršno vijeće “Srpske Autonomne Oblasti Krajina” na sjednici 1. travnja 1991. donosi “Odluku o prisajedinjenju Srpske Autonomne Oblasti Krajina Republici Srbiji”: “Čl. 1: Srpska Autonomna Oblast Krajina prisajedinjuje se Republici Srbiji. Čl. 2. Stupanjem na snagu ove Odluke teritorija Srpske Autonomne Oblasti Krajina postaje sastavni dio jedinstvene državne teritorije Republike Srbije”. Pokazuje li ovaj dokument da je postojao “velikosrpski projekt”? Ako se autorima ovo čini nevažna “prvoaprilaska šala” pa je zato ne spominju, stotinama tisuća prognanih najprije Hrvata, Mađara, Rusina, Ukrajinaca, Čeha, Muslimana, Roma itd. a onda i Srba, ovo se strašno odrazilo na život; 3) Autori nigdje ne spominju riječ “agresija” ni riječ “okupacija”, iako znamo i iz mjerodavne literature (a mnogi od nas i iz života) da su snage JNA (5., 17., 12. korpus i Prva proleterska gardijska mehanizirana divizija) napadale iz Bosne i Hercegovine, Vojvodine i Srbije. A pamtimo tenkove JNA, koje građani Beograda ispraćaju cvijećem na putu za osvajanje Hrvatske; 4) Nigdje se ne spominje činjenica da je JNA oduzela oružje jedinicima teritorijalne obrane u Hrvatskoj, a oružje je za rat ipak važno; 5) Nigdje se ne spominje činjenica da je međunarodna zajednica uvela tako razoružanoj Hrvatskoj (doduše kao i Srbiji, čijim je ratnim ciljevima služila komunistička JNA, jedna od najjačih armija u Europi i svijetu) embargo na uvoz oružja (ne treba djeci pri tome baš objasniti što je to značilo pri onakvoj konstelaciji snaga, ali im treba reći tu činjenicu); 6) Ne spominje se niti jedan od drastičnih akata Vlade SR Srbije 1990-1991., a upad u monetarni sustav, ili pljačka hrvatskih i slovenskih poduzeća u Srbiji to su svakako zaslužili; 7) Ne spominje se npr. apel nobelovaca za zaustavljanje razaranja Hrvatske; 8) Ne spominje se rad niti jedne hrvatske institucije ni u zemlji niti u inozemstvu protiv agresije JNA. Moralo je biti mjesta barem za HAZU; 9) Ne spominje se da Haaški sud nije podigao optužnice niti protiv jednoga generala iz Generalštaba JNA. U isto vrijeme hrvatski generali spominju se samo kao haaški optuženici i bjegunci. Bilo bi lijepo čuti objašnjenje zašto Hrvatska vojska nije zaslužila više od dva usputna spomena. Po mojem mišljenju, stvaranje Hrvatske vojske (pisane velikim slovom) jedan je od najvažnijih događaja u suvremenoj hrvatskoj povijesti i zaslužuje posebno poglavlje, jer je Hrvatska vojska izborila samostalnu hrvatsku državu; 10) Izbjegava se reći cjelovitu istinu o stavu najvećega moralnog autoriteta u svijetu o sukobu u bivšoj Jugoslaviji, pape Ivana Pavla II. Kaže se da se zalagao za “mirno rješenje sukoba” i “suradnju između različitih vjeroispovijesti”, što je točno, ali se ne kaže da je osudio komunizam, da je među prvima (odmah iza Islanda) priznao Hrvatsku kao samostalnu državu, i tako prekinuo stoljetnu diplomatsku tradiciju Svete Stolice, niti se kaže da je osudio agresiju na

Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Treba li objašnjavati zašto je to važno, kao i zašto je to prešućeno? 11) Zločin u Srebrenici ne kvalificira se genocidom; 12) Ne spominje se riječ (a za humaniste bi to trebalo biti više od "riječi") "Ovčara". Kako se može opravdati ovo nespominjanje? Možda će se autori pozvati na presudu Haaškog suda koju da su anticipirali, pa bi to bio argument da se tamo nije ništa niti dogodilo što bi bilo vrijedno spomena, i vrijedno da znaju i hrvatska i češka i mađarska i bošnjačka i ukrajinska i rusinska pa i srpska djeca.

Autori ne odgovaraju u svojim esejima u knjizi "Jedna povijest, više historija", niti na jednu od ovih primjedaba. Ako ih smatraju nevažnim, neka to kažu. Dok se ne izjasne o njima, ja ću s pravom držati da nemaju nikakav argument kojim bi obranili nedonošče koje zovu *Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest*.

Kad vidimo sve ovo što je zatajeno, a moralo je biti rečeno (barem kako se meni čini po procjeni važnosti pojedinih događaja), onda je jasno zašto sam prigovorio autorima da nisu jasno rekli tko je razrušio Vukovar. Ako su upotrijebili jasno subjekt i predikat u slučaju rušenja mosta u Mostaru ("Čuveni Stari most srušile su 1993. godine hrvatske snage" - str. 25), zašto mi se odriče pravo kao recenzentu da tražim da takvu istu prostoproširenu rečenicu s jasnim subjektom i predikatom napišu i za to tko je srušio Vukovar. To tim prije što sam i iz osobnog iskustva vidio da se među Srbima u Hrvatskoj ne želi na to odgovoriti. A na jednostavno pitanje jednoga gledatelja u emisiji "Otvoreno" TV Zagreb (30. studenog 2005.) "Tko je razrušio Vukovar?", Ratko Gajica, jedan od čelnika Srba u Hrvatskoj, odgovara doslovce: "Nisam sudjelovao u rušenju Vukovara niti bih, i onaj ko je to uradio, uradio je sramotnu stvar, znate, sramotnu stvar. Ja poštujem i duh i patetiku ovog pitanja. Ja samo molim da se mene kao čovjeka poštuje na ovoj razini, znate na ovoj razini. Ja kao Srbin ne pristajem da sam dobar Srbin samo ako nisam živ."

Nije u svemu ovome što se već zove "slučaj Dodatak" važno tko će koga nadmudriti, tko će ispasti pametniji, učeniji. A meni se čini da se autori *Dodatka* u svojim esejima uz *Dodatak* trude baš to. Oni su mladi ljudi, pa ih mogu razumjeti. U mojim godinama to su prilično beznačajne trice. Autori me stalno upozoravaju na moje neznanje metodike nastave povijesti. Napose ističu moje nerazumijevanje i neznanje suvremenoga "multiperspektivnog pristupa" u nastavi povijesti, pa od tuda moja "jednodimenzionalna slika prošlosti" (str. 87). Sigurno da autori *Dodatka* bolje poznaju od mene sve dokumente kojim se u Europi, kao izvoru i kolijevci svih najvećih zala u povijesti, nastoji konačno uspostaviti mirniji i civiliziraniji kutak, od Pariške kulturne konvencije iz 1954., preko raznih rezolucija, deklaracija, preporuka iz Beča, Strassbourga, Krakova, Portoroža, do projekta "Učenje i poučavanje europske povijesti 20. stoljeća" ili "Obrazovanje za demokratsko građanstvo", do *Dodatka* Preporuci R(2001) 55 i drugih akata. Naravno da sam itekako suglasan s ciljevima nastave povijesti koja bi trebala u 21. stoljeću u demokratskoj Europi "omogućiti da učenici razviju intelektualne sposobno-

sti koje omogućuju analizu te kritičko i odgovorno tumačenje informacija, kroz dijalog, kroz potragu za povijesnim činjenicama i kroz otvorenu diskusiju zasnovanu na multiperspektivnosti, naročito oko kontroverznih i osjetljivih tema". Iako se i u tim preporukama traži od nastavnika "da učenicima usadi 'europsku svijest'", što očito stavlja povijest u službu ideologije, u Preporuci iz 2002. jasno je da se strogo osuđuje zloporaba povijesti, pa se naročito ističe s tim u vezi "osporavanje povijesnih činjenica; izostavljanje povijesnih činjenica". Želeći da se spriječi ponavljanje najtežih zločina 20. stoljeća (holokaust, genocid, etnička čišćenja, masovna kršenja ljudskih prava), preporučuje se da se pomogne učenicima "da razviju znanje i svijest o događajima koji su bacili najtamniju sjenu na europsku i svjetsku povijest te o uzrocima tih događaja", da se razmatraju "ideologije koje su dovele do tih događaja" i traže "načini da se spriječi njihovo ponavljanje". Autori *Dodatka* sigurno sve ovo bolje znaju od mene, ali su se, po mojem mišljenju, ogriješili o ove bitne odredbe i preporuke Vijeća ministara iz EU. Multiperspektivnost su iskoristili da u širokom krugu zaobiđu istinu. Činjenice, koje sam nabrojao, a koje su oni ispustili, po mojem mišljenju bitne su. Time su demonstrirali primjer kako se multiperspektivnost može pretvoriti u ideologiju, tj. nikakvu perspektivnost. Zašto prikrivati činjenicu da je pokret u Srbiji, do rata i u vrijeme rata kao i sam rat, bio pokret i rat za tuđe teritorije? Žrtve velikosrpskog projekta bili su u Hrvatskoj jednako i Hrvati i Mađari i Česi i Ukrajinci i Židovi i Rusini i Bošnjaci i Romi i Srbi koji su bili protiv agresije. Svi su oni, naime, jednako ubijani i protjerivani iz svih područja koja je zauzela komunistička JNA. Zašto su autori napravili takvu selekciju perspektiva u kojoj se rat u Hrvatskoj svodi samo na poglede Hrvata i Srba? Zašto nisu u svoju multiperspektivnu metodu uključili perspektive i poglede i Čeha, Mađara, Rusina, Ukrajinaca, Židova, Talijana, Bošnjaka, Roma, Srba koji su prihvatili hrvatsku državu kao svoju domovinu i za nju se borili? Time bi dobili potpuniju, istinitiju i pravedniju sliku, što je vrhovni cilj multiperspektivnog pristupa. Ali to se nije napravilo, po mojem mišljenju i sada zato "što se ne želi govoriti o agresiji Srbije i ulozi dijela srpskog naroda u toj agresiji s ciljem da se ostvari projekt Velike Srbije. To je ključ za razumijevanje svih žrtava, stradanja, mrtvih, zločina s obje strane, jedini ključ za suživot". Ne vidim nikakvog razloga da se i srpska djeca ne upoznaju s činjenicom da je komunistička JNA započela rat, da ga je pretvorila u borbu za "veliku Srbiju", za koju su mnogi srpski mladići pali i to s ponosom ističu na svojim grobovima. "Multiperspektivni pristup" koji su primijenili autori u ovom *Dodatku*, demonstracija je kako se stvarno ova hvalevrijedna metoda pretvara u svoju suprotnost, jeftinu ideologiju. Zagovornici "multiperspektivnog pristupa", kako je prezentiran u *Dodatku*, zamijeraju mi da ne razumijem ovu "u svijetu aktualnu teoriju historijske znanosti". A što ćemo onda reći o autoru teksta pod naslovom "Putovi prema raspadu Jugoslavije"? Koju je ocjenu iz metodike zaslužio pisac takvoga poglavlja? Stara, prastara, valjda od Herodotovih, a sigurno od Tukididovih vremena, povijesna znanost tražila je "uzroke" ovoga ili onoga događaja, procesa i njihove "posljedice".

Uvjeren sam da i autor(ica) toga priloga to zna, i da je “putove” tražila i rezervirala samo za ovu temu, tj. samo za raspad Jugoslavije, a da za sve ostalo i dalje traži “uzroke” i kao i svaki pravi metodičar tako poučava djecu. Bilo bi vrlo zanimljivo čuti odgovor i na to zašto ovaj put “putovi”, a ne “uzroci”? Stručnjacima za metodiku ne bi trebalo biti teško na ovo odgovoriti.

Zamjera mi se da sam autorima predbacio da se tekst *Dodatka* protiv službenom stavu i odluci Hrvatskoga državnog sabora, pa me se onda poučava kako bi se ozbiljan znanstvenik povjesničar trebao emancipirati od dikta političkih tijela, čije deklaracije “ozbiljnom povjesničaru ne bi smjele predstavljati nikakvo relevantno mjerilo, niti bi se ozbiljan povjesničar trebao baviti usklađivanjem svojih znanstvenih i stručnih djela s njome” (88). Itd. Da je stvar još depresivnija glede budućnosti historiografije, konstatira i dr. Tvrtko Jakovina: “Dok god ima onih koji dobivaju plaću kao povjesničari, a osnovno im mjerilo rada, kako se vidi iz recenzija, može biti politička deklaracija (kao da su zanat izučili kod srpskog akademika Vasilija Đ. Krestića!), stvari neće biti dobre” (str. 78). Sličnu zabrinutost iskazala je i kolegica Koren, tražeći paralele i uspoređujući primjere koje s *Dodatkom* nemaju nikakve veze (str. 106-109) - samo da sve to gordo zvuči.

Jesam, konstatirao sam da se njihov udžbenik o Domovinskom ratu (koji za njih i ne postoji!) u konačnici protiv i “Deklaraciji o Domovinskom ratu Hrvatskoga državnog sabora”. Zanimljivo da mi komunistički mentalitet podređivanja povijesne znanosti politici predbacuju oni koji nemaju snage osuditi taj zločinački sustav. Na dvije sam stvari mislio kad sam spominjao “Deklaraciju o Domovinskom ratu Hrvatskoga državnog sabora”. Nije mi palo na pamet da bih autorima osporavao znanstvenu slobodu kao znanstvenika, autora studija. Valjda mi mogu to vjerovati. Ali, sami su rekli da se ovdje radi o “pučkoškolskom tekstu”, dakle ne znanstvenoj studiji, nego udžbeniku za osnovne i srednje škole, a škole su, koliko ja znam, državne institucije, pa i za njih kao državne ustanove vrijedi “Deklaracija o Domovinskom ratu” kao i za sve druge državne institucije. To je jedino na što sam mislio kad sam napisao: “Autor koji je pisao tekst o Domovinskom ratu (koji za njega ne postoji) kao najvažnijem poglavlju ovoga teškog povijesnog razdoblja, svojim pristupom, posvemašnjom relativizacijom, s naglašenom željom za izjednačavanjem krivnje, bez želje da čak i spomene osnovne termine koji jedini jasno pokazuju istinu, ‘agresija’ i ‘okupacija’, učinio je ovu knjigu ne samo nekorisnom, nego i štetnom. U konačnici protiv se i službenom stavu i odluci Hrvatskoga državnog sabora, ‘Deklaraciji o Domovinskom ratu’. Ovakvim pristupom cjelokupna slika je potpuno iskrivljena, iskrivljena i onda kada su događaji, koji se navode, istiniti.” Primjedba dr. Jakovine može se njemu učiniti duhovita. Ne stidim se, dapače sretan sam da sam završio studij u Beogradu (za mene u prepravovjernoj komunističkoj Hrvatskoj tada nije bilo mjesta). Naravno da mi ne pada na pamet tajiti da mi je prof. Krestić bio predavač. Reći ću: izvrstan predavač (uz profesoricu Jovanku Kalić i profesora Simu Ćirkovića jedan od najboljih), od kojega sam puno naučio. Što mislim o njegovoj interpretaciji hrvat-

sko-srpskih odnosa, poodavno sam rekao. Znam da prof. Krestić nije bio zadovoljan mojim stavom, ali uvjeravam mladoga kolegu (ako mu ovo oslovljavanje nije poniženje) da je prof. Krestić puno zadovoljniji *Dodatkom* nego svojim bivšim đakom. Drugo na što sam mislio kad sam spomenuo “Deklaraciju Hrvatskog sabora o Domovinskom ratu” jest činjenica da su taj dokument donijeli ljudi od kojih je većina bila izravni sudionik događanja. Dodao bih još i ovo: neka dr. Jakovina i mr. Magdalena Najbar-Agičić, a ne bi trebao to biti pretežak zadatak i za kolegicu Koren, napišu raspravu u kojoj će podvrći kritici “Deklaraciju o Domovinskom ratu”, istinitost sadržaja koji tamo piše. Kako reko, mnogi u Hrvatskom državnom saboru, koji su digli ruku za nju (koliko znam svi osim jedne), i sami su sudionici događaja o kojima su raspravljali. Mogu li njihova sjećanja, rasprave, pretočene u jedan dokument biti mjerodavni izvor informacija za svakoga ozbiljnog povjesničara, koji se bavi ovom problematikom? Pa i za tako smrtno ozbiljne povjesničare i “borce za emancipaciju povijesne znanosti od politike” kao što su uvaženi autori *Dodatka*? Ja mislim da mogu a da pri tome ono bitno u svakoj znanosti, istina, ne bude oštećena. Na taj dokument može se gledati multiperspektivno: kao “izvor za proučavanje političkog trenutka u kojem je donesena”, kako ga gledaju autori *Dodatka* trijumfalno misleći da nam drže egzorte iz abecede struke. Može ga se gledati i kao dokument koji su donijeli vrlo upućeni ljudi u kojemu su oni sintetizirali svoja iskustva o događajima jednoga razdoblja u kojima su mnogi od njih najizravnije sudjelovali. Ja na “Deklaraciju o Domovinskom ratu Zastupničkoga doma Hrvatskoga državnog sabora” gledam kao na izvor koji je jednako dragocjen i kao izvor za određeni trenutak, ali i kao izvor važan za određeno razdoblje. Nema smisla govoriti koliko je to usporedivo sa staljinističkim viđenjem povijesti, kako nam to u nedostatku neke procijeđene inspiracije podmeće dr. Jakovina. Manifest francuskih povjesničara i intelektualaca “Sloboda za povijest”, koji spominje kolegica Koren, iz istih razloga nije usporediv s onim s čime ga ona na silu hoće poistovjetiti. Kolegica Koren i “dvije godine poslije” ostaje pri svojem stavu o velikoj vrijednosti *Dodatka*, unatoč brojnoj literaturi koja se od tada pojavila i koja tu “vrijednost” u svemu temeljito osporava. Njezino je pravo da tako čini i da živi u zabludi. Ali, da bi pokazala kako je u pravu, služi se manipulacijama. Zato si uzimamo za pravo javnosti na te njene metode ukazati.

Cijeli problem kolegica Koren pokušava reducirati samo na pravo ili “ne-pravo” države u području odgoja i obrazovanja, a kako je i povijest i odgojni predmet, pravo ponajprije zakonodavnog tijela da na tom području intervenira. Pri tome kolegica izvodi paralelu između “Deklaracije o Domovinskom ratu Hrvatskoga državnog sabora” iz 2000. i jednoga zakona Francuskog parlamenta od 23. veljače 2005. Članak 4. toga zakona glasi: “Sveučilišni programi moraju osigurati mjesto koje zaslužuje povijest francuske prekomorske povijesne nazočnosti, posebno u Sjevernoj Africi. Školski programi moraju prepoznati zasebno pozitivnu ulogu koju je odigrala francuska prisutnost u prekomorskim zemljama, naročito u Sjevernoj Africi,

i moraju dati istaknutu ulogu koju duguju povijesti i žrtvama članova francuskih oružanih snaga.”¹

Što se htjelo ovim zakonom? Prvo, on je u svom 1. članku istaknuo kako “Nacija (tj. Francuska - M. A.) prepoznaje svoj dug ženama i muškarcima koji su sudjelovali u ratu koji je vodila u bivšim francuskim provincijama Alžiru, Maroku, Tunisu, Indokini i na svim teritorijima koji su nekada bili pod francuskim suverenitetom.” To je začetak prosvjeda. Razloge reakcije francuskih povjesničara objasnio je Gérard Noiriel, ugledni povjesničar, ravnatelj “L’ e cole des hautes etudes en sciences sociales”: “Jedna od temeljnih dimenzija istine su oblici trpljenja, iskorištavanja, kriminala povezanog s kolonizacijom... Kao povjesničarima naša je bitna zadaća da čvrsto držimo kormilo broda o istini, sviđalo se to nekome ili ne. U ovom djeliću zakona zataškavanje ove dimenzije mi se čini sramotno. Za mene postoje dva temeljna razloga da se suprotstavimo. Jedan je iz reda moralne obveze, zadiranje državne moći u posao znanosti... Država se ne miješa u posao istraživača niti im određuje što moraju naći. Drugi kamen kušnje je uloga pamćenja u demokraciji. Kolonizacija je izuzetno složen fenomen, gdje se mogu imati pozitivni aspekti, ali koji se upisuju u neku logiku, koja je bila potpuno osuđena od povijesti. Apsurdno je negirati je.”² Prema tome, zataškavanje negativnih učinaka stoljetne kolonijalne politike, to je izazvalo buru protesta francuskih povjesničara i pobunu protiv diktata državnih struktura vlasti i politike. Više od 1000 povjesničara, pisaca i intelektualaca potpisali su peticiju kojom se traži opoziv zakona koji traži od nastavnika povijesti da ističu “pozitivne aspekte” francuskog kolonijalizma. Među uglednicima koji su potpisali peticiju bili su i veliki humorist Guy Bedos i vodeći filmski redatelj Patrice Chéreau. Francuzi su s pravom bili ljuti na zakon koji je učio slaviti kolonijalizam, o čemu su izvijestile ugledne svjetske novine.³ Temelji francuske ekspanzivne kolonijalne politike postavljeni su pod Drugim Carstvom, a kolonizacija vrhunac doživljava pod Trećom Republikom. Vlast Treće Republike bila je prema domaćem stanovništvu u kolonijama mnogo okrutnija i počivala je na izrazito rasističkom temelju. Zagovarali su ga i najutjecajniji političari poput Julesa Ferryja (1832-1893), koji je prošao sve najviše političke dužnosti i časti (gradonačelnik Pariza, ministar prosvjete, dva puta predsjednik Vlade: 1880.-81., 1883.-85., predsjednik Senata). U govoru 22. srpnja 1885. kolonijalnu je politiku opravdavao izrazitim rasizmom: “Gospodo, treba glasno i jasno reći! Treba otvoreno reći da, zapravo, više rase imaju stanovito pravo nad nižim rasama... Ponavljam, više rase imaju pravo nad nižim rasama. Njihova je dužnost civilizirati niže rase...”⁴

¹ www.idh-toulon.net/spip.php?article_500

² www.idh-toulon.net/spip.php?article_568

³ www.guardian.co.uk/wor/d/2005/apr/15/highereducation.artssandhumanitiesg

⁴ Jean Carpentier, F. Lebrun, *Povijest Francuske*, Zagreb 1999., str. 251.

Osnovni prigovor na zakon od 23. veljače bio je taj što je kolonijalizam uzrokovao ogromne patnje, bezočnu pljačku, zaostalost kolonija, što je uostalom posljedica kolonijalne politike svih imperijalističkih zemalja, a sada se tražilo da se stvara druga istina. Japanski primjer umanjivanja zločina nad Kinezima, usporedio je jedan povjesničar s ovim francuskim pokušajem zakonodavnog reguliranja povijesne istine.⁵ Milijarda je i dvjesto milijuna Kineza, a milijuni su se našli pogođeni i povrijeđeni tim krivotvorenjem i umanjivanjem njihovih žrtava i izašli su na masovne prosvjede izražavajući osjećaje milijarde. Toliko ukratko o francuskom zakonu od 23. veljače 2005.

Što kaže Deklaracija o Domovinskom ratu o povijesti? U toj Deklaraciji na povijest se odnose samo ove činjenice: 1. “da je na Republiku Hrvatsku oružanu agresiju izvršila Srbija, Crna Gora i JNA s oružanom pobunom dijela srpskog pučanstva u Republici Hrvatskoj”; 2. da je “Republika Hrvatska vodila pravedan i legitiman, obrambeni i oslobodilački, a ne agresivni i osvajački rat prema bilo kome u kojem je branila svoj teritorij od velikosrpske agresije unutar međunarodno priznatih granica”; 3. da je oslobođenje ostvareno napose “s konačnim oslobodilačkim vojno-redarstvenim operacijama ‘Bljesak’ i ‘Oluja’ te kasnijom mirnom reintegracijom hrvatskog Podunavlja”;

I eto, kolegica Koren patetično žali nad stanjem “jednog dijela hrvatske historiografije”, koji se tobože stavio u službu politike, i to žali tako da uporno hoće poistovijetiti čin Francuskog parlamenta koji je donio **onakav** zakon, i Hrvatski državni sabor koji je donio **ovakvu** Deklaraciju. Francuski parlamentarci su donijeli zakon koji je mogao otvoriti širom vrata zlouporabi povijesti i prikrivanju stoljetne eksploatorske kolonijalne politike utemeljene na rasističkoj politici, koje su vodile sve kolonijalne sile, pa i Francuska. Deklaracija Hrvatskoga državnog sabora samo konstatira činjenice koje su se nedavno dogodile, pa je većina saborskih zastupnika, koji su i sami sudionici tih događaja, rezimirala u tom dokumentu svoja iskustva.

“Mi se borimo da se u školi prenosi integrirano napredno sjećanje na sve oblike nasilja koja su se dogodila u povijesti, da bi se izvukla razumna pouka, te da se nikada više ne ponavljaju. A s druge strane ima ljudi koji iz različitih interesa uništavaju naš rad i zatvaraju raspravu u karikature oblike”, kaže Gérard Noiriél za borbu francuskih povjesničara. Ovim mislima uvaženoga povjesničara možemo se poslužiti kao uvodom da razjasnimo bit manipulacije kojom se služe autori *Dodatka*, a napose kolegica Koren. Pozivajući se na primjer francuskih povjesničara, ona je izabrala argument, koji je optužuje umjesto da je brani. “Dvije godine poslije” zapravo otkrivamo sljedeće činjenice: autori *Dodatka* napravili su u Hrvatskoj ono što je u Francuskoj od školskih programa tražio čl. 4 zakona: u udžbeniku za najnoviju povijest, po mojem mišljenju, posmicali su sve najvažnije povijesne činjenice s povijesne pozornice. To su učinili, doduše ne po zapovijedi i zakonu donesenom u

⁵ www.guardian.com

Hrvatskom državnom saboru, nego, po izričitom svjedočenju dr. Drage Roksandića, kao “međunarodnu obvezu”, dakle očito po želji političkih moćnika Europske unije. Francuski povjesničari branili su pravo povjesničara na slobodu istraživanja i poučavanja povijesne istine. I kako rekoše “naša je bitna zadaća da čvrsto držimo kormilo broda o istini, sviđalo se to nekome ili ne”. To su isto učinili u Hrvatskoj recenzenti koji su negativno ocijenili *Dodatak*, koji je nastao “kao međunarodna obveza”. Zato je sasvim jasno zašto autori *Dodatka*, kao “veliki borci” za emancipaciju povijesne znanosti od utjecaja političkih moćnika ne misle da bi trebali reći koju u obranu slobode povijesne znanosti kad se iz Haaga na čelu s Carlom del Ponte priča kako će nam se iz tog suda pisati povijest.

Završit ćemo apelom francuskih povjesničara. U apelu čitamo: “Povijest nije religija. Povjesničar ne prihvaća nikakvu dogmu, ne drži se nikakve zabrane, ne poznaje tabue. On može smetati. Povijest nije moral. Uloga povjesničara nije veličati ili osuditi; on objašnjava. Povijest nije ropkinja aktualnosti. Povjesničar ne utiskuje prošlosti ideološku shemu sadašnjosti i prošlim događajima ne dodaje senzibilitnosti današnjice. Povijest nije pravni predmet. U jednoj slobodnoj zemlji definicija povijesne istine ne pripada niti parlamentu niti pravosuđu.”⁶ Je li manifest ideal napisan samo za neka vremena, primjenjuje li se samo za neke događaje, samo za neke zemlje i podneblja? Oспорava li pravo samo nekim parlamentima i političarima da diktiraju povijesnu istinu ili svima? Samo domaćim, ili svima? Naime, ne diktiraju povijesnu istinu samo domaći parlamenti i političari, nego iste pretenzije imaju i drugi političari koji nemaju nikakve veze s nekom zemljom. Prema izričitom svjedočenju dr. Drage Roksandića na “okruglom stolu”, *Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest* takav je primjer. Kao što rekosmo, nismo nigdje pročitali da su se autori *Dodatka*, koji sebe smatraju borcima za slobodu povijesti, pobunili ni protiv poruka Carle del Ponte kako će Haaški sud pisati našu povijest. Pa ako malo bolje usporede ono što se dogodilo u Francuskoj s onim što se dogodilo u Hrvatskoj, vidjet će da na sebe ne mogu primijeniti borbu francuskih povjesničara. Uloge su upravo obrnute.

Kad smo već kod problema što nas “obvezuje”, a što nas “ne obvezuje” (mislim da nas istina uvijek obvezuje), pitao bih autore ovoga udžbenika, misle li da ih obvezuju odredbe temeljnih znanja iznesenih u Hrvatskom nacionalnom obrazovnom standardu za povijest. Deseta tema HNOS-a za 8. razred osnovne škole nosi naslov “Postanak i razvoj samostalne Hrvatske”. Među ključnim znanjima koje bi učenici trebali usvojiti, postoji i nešto što je naslovljeno “Obnova **velikosrpske ideje**” (ist. M. A.); zatim “Režim u Srbiji na čelu sa Slobodanom Miloševićem, Jugoslavenska narodna armija i **agresija** (ist. M. A.) na Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. JNA, srpske paravojne postrojbe i **okupacija** (ist. M. A.) dijelova Hrvatske” (HNOS, str. 80-81).

⁶ www.idh-toulon.net/spip.php?article_1086

Postoje u toj temi ključni “pojmovi, osobe i kronologija”, koje bi trebao poštovati, a to znači upotrijebiti, svaki autor svakog udžbenika predviđenoga za škole u Hrvatskoj. U središtu je pojam “Domovinski rat”. Upotrijebljen je tri puta u nekoliko redaka, i to ne kao pojam koji se tek “uvriježio”, kako to piše u *Dodatku* u samo jednom spomenu toga pojma. HNOS predviđa da učenici upoznaju i pojam **agresija** i pojam **okupacija**. Uzalud ćemo tražiti u ovom udžbeniku te, inače za sve autore, svih udžbenika, propisane pojmove. Autori *Dodatka* ne osjećaju potrebu uskladiti svoj udžbenik s HNOS-om, po mojem mišljenju, i opet zato jer bi tada morali upotrijebiti pojmove “velikosrpska ideja”, “agresija”, “okupacija” i pri tome bi morali reći učenicima tko je to i na koga i s kojim ciljem izvršio tu agresiju. Morali bi reći učenicima istinu da je komunistička JNA i Vlada SR Srbije izvršila agresiju na Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu s ciljem ostvarenja “velikosrpske ideje”. Tu su istinu dužni reći po temeljnom dokumentu za sve razrede i predmete u ovoj državi koji se zove Hrvatski nacionalni obrazovni standard. Bili su dužni reći tu istinu, ali su zatajili tu istinu i to, “za opsjenut prostotu”, opravdavaju vrhunskom znanošću, tobožnjom multiperspektivnošću. Tu je i samo to je bit spora mene kao recenzenta s autorima *Dodatka*, a vjerujem i drugih kolega koji su negativno ocijenili ovaj udžbenik.

Što se mene tiče, iako ni izdaleka nisam smatrao toliko važnom činjenicu da oni nisu uskladili svoj *Dodatak* s “Deklaracijom o Domovinskom ratu”, rado priznajem svoju zabludu glede državnih institucija, tijela i ustanova koje obvezuje Deklaracija o Domovinskom ratu. No, ta moja zabluda nikako ne može biti krunski argument da su autori *Dodatka* svoj posao intelektualno korektno napravili, kako to oni prikazuju. Zbog toga se pretvaraju i dopuštaju da ih poklonici po novinama pretvaraju u borce za “slobodu povijesne istine”. Ali, kako se meni čini, oni je brane samo kad je u pitanju odluka jednog hrvatskoga političkoga tijela (Deklaracija o Domovinskom ratu), a zanijeme pred zahtjevima svakoga europskog političkog tijela ili pojedinog činovnika, kad se traži od školskih programa da se razvija npr. “europska svijest”, što je čisti diktat političkih moćnika. Naravno, nijemi su, kao što rekoh, pred otvorenim pretenzijama Haaškoga suda koje je najavljivala nekadašnja glavna tužiteljica da će nam se iz njega pisati povijest.

Ali, ne samo to. Da je pozivanje na “slobodu povijesne znanosti”, uzvišena lekcija o emancipaciji ozbiljnog povjesničara od deklaracija političkih tijela i političara, za autore *Dodatka* samo obična fraza, to su znali svi koji su ozbiljno analizirali taj nesuđeni udžbenik. No, to nam svjedoči i sam dr. Tvrtko Jakovina. U emisiji “Cenzura” Jadranske televizije, govoreći o *Dodatku udžbenicima za najnoviju povijest*, on je 31. ožujka 2008. rekao: “Ministarstvo koje je nama obećalo da će nas u slučaju bilo kakve afere braniti, povuklo se. Ja privatno nemam nikakvih prigovora na njihove reakcije, ali s obzirom da smo mi očekivali da bi se tako nešto moglo dogoditi, onda smo očekivali da će i reakcija da kažu da mi nismo sami izmislili nikakav tekst, da je taj tekst prošao verifikaciju od jednog velikog ekspertnog tima

koje je radilo u Ministarstvu, očekivali smo barem fer odnos. To nismo dobili." Pa valjda ozbiljnog povjesničara, koji drži do sebe i svoje struke, treba braniti njegov rad, a ne očekuje da ga od kritika štite političke strukture. Autori *Dodatka* su nam otkrili svoju znanstvenoistraživačku metodu, koja je, kako vidimo, vrlo praktična: kad nam treba, bit ćemo "hrabri branitelji slobode povijesne znanosti" od utjecaja politike, ali kad nam treba, rado ćemo i pod njezine skute. Krunski argument za njihovu obranu može biti i jest samo to da dokažu da su rekli cjelovitu istinu o Domovinskom ratu.

Dodatak je najbolji dokaz koliko je "sloboda povijesne znanosti" ideal njegovih autora. Taj su ideal potpuno izdali, jer su, zadovoljavajući jednu "međunarodnu obvezu", dakle diktat nekoga političkog tijela ili činovnika dijelom krivotvorili, dijelom zatajili, prešutjeli bitne činjenice za razumijevanje komunističke i velikosrpske agresije na sve republike bivše SFRJ, a napose na Hrvatsku. To je moje mišljenje i mislim da sam ga dovoljno argumentirao. To je bit našega spora i onoga što sam zamjerio i još uvijek zamjeram autorima *Dodatka*. Glavni je problem u tome što oni svoj udžbenik nisu uskladili, ne s "Deklaracijom o Domovinskom ratu", nego s istinom, što ga nisu uskladili s rezultatima važećih znanstvenih istraživanja, a valjda ih i HNOS ima pravo obvezivati. To je bitni problem pa ćemo s nestrpljenjem čekati odgovor od autora *Dodatka* na pitanje: jesu li ih u njihovom pisanju *Dodatka* obvezivali istina, rezultati važeće znanstvene literature i HNOS, ili "međunarodna obveza", koju je netko nametnuo, a oni, po mojem mišljenju, podanički izvršili?

Potpuno se slažem s najvažnijim nazorom dr. Jakovine: "Zar je moguće da itko, ako ne misli na političke prohibitke, smatra kako trebamo uljepšavati vlastitu prošlost?" (str. 69). Pisac ovih redaka sigurno, a koliko znam i drugi recenzenti *Dodatka*, nisu tražili da "uljepšavamo vlastitu prošlost". Zanimljiva je ova manipulacija o tobožnjem "uljepšavanju povijesti" koja se stalno ponavlja, koju koriste ne samo autori *Dodatka*, nego je vrlo popularna u cijelom taboru koji ih okružuje. Čim se zatraži od autora da se kaže što je uzrok rata i zločina počinjenih na svim stranama, čim zatražimo da kažu najvažnije činjenice za razumijevanje toga rata, odmah nam se podmeće da tražimo da se ne govori o zločinima koje su počinile jedinice Hrvatske vojske, odnosno da tražimo da se vlastita povijest "uljepšava". **Nisam tražio da se "uljepšava", nego da se ne krivotvori najnovija povijest hrvatskog naroda i drugih građana Hrvatske koji su se borili protiv agresije na Hrvatsku da bi se na njezinim ruševinama stvorila "Velika Srbija"**. Duboko sam svjestan da su i hrvatski vojnici počinili zločine, i ja to osuđujem. Svaki zločin počinjen u ime hrvatske ideje, ili pod firmom hrvatstva, za mene je dvostruki zločin. Zato se potpuno slažem s dr. Jakovinom kad kaže: "A najveće je domoljublje valjda govoriti istinu o svojoj zemlji i svojem narodu" (str. 75). Zato bih pitao dr. Jakovinu: može li mi, i ako može, hoće li mi objasniti zašto su u knjizi u kojoj je i on suautor, prešućene, po mojem mišljenju, ključne činjenice za upoznavanje istine o svojoj zemlji i svojem

narodu? Te sam činjenice ovdje nabrojao, pa neka mi odgovori jesu li to te prave činjenice, ili će mi on nabrojati neke druge. No, ove koje sam našao u *Dodatku* i ovoj obrani *Dodatka*, slabašne su. Zato i ostaje ono politikantsko podmetanje da se tobože borim “za ljepšu povijest hrvatskog naroda”. Još nešto. Hrvatska historiografija poodavno je odgovorila na neka pitanja o velikosrpskim projektima i velikosrpskoj ideji, koja je ključ za razumijevanje i prošloga rata. *Dodatak* se ne koristi niti jednom od tih knjiga, studija, članka, niti za razdoblje prije sloma komunističke diktature, niti za razdoblje velikosrpske agresije i Domovinskog rata. Ako baš niti jednu drugu, autori su mogli s pouzdanjem koristiti barem jednu knjigu: npr. Damir Agičić, *Tajna politika Srbije u XIX. stoljeću*, Zagreb 1994., koja potvrđuje kontinuitet velikosrpske imperijalističke politike od 40-ih godina 19. stoljeća do 1994. kada knjiga izlazi, a upravo taj kontinuitet predstavlja temelj za razumijevanje zbivanja 90-ih godina 20. stoljeća.

U svojem pregledu povijesti *Dodatka* na jednom mjestu dr. Jakovina piše: “U analizi cijelog slučaja trebalo bi problematizirati i gotovo gromoglasnu šutnju članova Povjerenstva...” (str. 79). Samo par podataka iz osobnog iskustva s tim u vezi, možda važnih za povijest “slučaja *Dodatak*”. Kad sam jednoga člana Povjerenstva pitao kako se mogao prihvatiti ovakav tekst, rekao mi je: “He, ovo je sada jako dobro, kakva je bila prva verzija.” Drugi mi opet navede objašnjenje da smo “mi jedini primjer u Europi pa i svijetu mirnog reintegriranja ratom zahvaćenog prostora”, da je “to iskustvo za Europu zanimljivo višestruko, pa treba, a nije lako doći do kompromisa”. Drugi mi je opet rekao da se “na sastancima Povjerenstva stalno prijetilo da će nam netko drugi, šta ja znam, oni iz Europe, pisati povijest”. Mislim da sam vrlo precizno zapamtio ove misli i riječi. Dr. Roksandić je za “okruglim stolom” bio sasvim precizan: “*Dodatak* je međunarodna obveza”. O ovim bi detaljima povijesti *Dodatka* mogao najbolje pričati sam dr. Jakovina, a možda i objasniti tko su ti zagonetni “oni”, koji bi hrvatskim učenicima trebali pisati povijest našega života. Hrvatska je do sada bila u svim mogućim integracijama, i u svima njima sačuvala je pravo da odgaja svoju djecu (bit će zanimljivo vidjeti tko će iz Hrvatske pomagati da joj se to pravo oduzme). Tek kad čujemo cjelovitu i istinitu priču kako se o *Dodatku* raspravljalo na Povjerenstvu, tek tada ćemo znati zašto je on ovakav kakav zaista jest. Dr. Jakovina svakako je jedan od mjerodavnih da nam to kaže. Nije trebao čekati da drugi prekinu tu “gromoglasnu šutnju”. E, tu bi nam sada mogao itekako pomoći veliki zov manifesta francuskih povjesničara “Sloboda za povijest”. Tko je oktroirao povijest kakva je u *Dodatku*??? Ima li itko pozvaniji od autora da nam to kaže? Potražimo “Slobodu za povijest” ispod teških balvana raznoraznih očekivanja (tuđih), a tada će se i ovaj ili onaj trun lako ukloniti.

Ova je knjiga *signum temporis*! Po svim svojim karakteristikama ona je dirigitirana povijest, rezultat potpuno krivo shvaćenog i krivo primijenjenog multiperspektivnog pristupa, koji je zloupotrijebljen i iskorišten samo zato da

se zaobiđu, zataje ključne činjenice, pa je prema tome povreda temeljnih preporuka i deklaracija koje se iz europskih institucija predlažu za obrazovanje i odgoj djece na važnom području kakvo je povijest. Ova knjiga ne pridonosi onom bitnom što je možda htjela u Hrvatskoj: pomirbi Srba i svih drugih građana koji su bili žrtve velikosrpske agresije u ratu koji je pretutnjao preko nas. Istina je jedina koja može pridonijeti pomirenju. Svima su nam puna usta "istine". U ovom sam prikazu nabrojao ono što se meni čini da su bitne činjenice bez kojih povijesne istine o tragičnim događajima prošloga rata nema. Rezimirat ću bitno: na Sloveniju, na Hrvatsku, na Bosnu i Hercegovinu, na Albance na Kosovu komunistička JNA i Srpska vlada izvršili su agresiju s ciljem da se sačuva komunistička Jugoslavija, a kad u tome nisu uspjeli, željeli su ostvariti velikosrpski projekt, što je podržao i velik dio Srba iz Hrvatske. To je izvor svih sukoba na području bivše Jugoslavije, ključ za razumijevanje stradanja, zločina koji su počinjeni sa svih strana, naravno i s hrvatske strane. Ne znam zašto se to u *Dodatku* ignorira, ali se ignorira. Obrana toga *Dodatka*, koju su autori poduzeli u knjizi *Jedna povijest, više historija*, po mojem mišljenju, ni po čemu nije uspjela. On ostaje ono što jest: jedan sasvim ideološki obojen uradak, knjiga prešućenih istina i poluistina. Zato mislim da se ne može reći da je odbacivanjem ovoga *Dodatka* "ideologizacija nastave povijesti za mandata ministra Primorca doživjela konačno betoniranje", kako čitamo u jednoj površno pisanoj analizi. Upravo obratno. Zahvaljujući recenzijama koje su odbacile *Dodatak*, za mandata ministra Primorca spriječeno je da se ideologizacija naših udžbenika u njima "zabetonira". Čast mi je da sam ovom dao svoj doprinos, kako god on bio neznatan.